

BIJNA VERGETEN SCHRIJVER KRITISCH OVER ZIJN GELIEFDE VADERLAND

Verhalenbundel volgt schrijversloopbaan van Vasili Grossman

Leven en lot van Vasili Grossman is een klassieker uit de twintigste-eeuwse literatuurgeschiedenis. Als kennismaking met deze Russische schrijver is de bundel *Een klein leven. Korte verhalen en essays* zeer geschikt.

Op 14 februari 1961 belden er twee veiligheidsagenten aan bij de bekende Russische schrijver en voormalig oorlogscorrespondent Vasili Grossman (1905 – 1964). Even later stonden de heren buiten met het oorspronkelijke manuscript van *Leven en lot*, de monumentale roman waaraan Grossman meer dan tien jaar gewerkt had. Ze namen ook alle uitgetypte exemplaren mee, evenals kladversies, aantekeningen, carbonpapier en typelint. Daarna kwam het verzoek of Grossman zo vriendelijk wilde zijn de veiligheidsagenten naar andere adressen te begeleiden waar ook exemplaren of aanwijzingen omtrent *Leven en lot* te vinden waren. De schrijver zelf bleef uit de handen van de KGB: zijn boek werd gearresteerd.

SOVJETS EN NAZI'S

De Sovjet-autoriteiten zullen in *Leven en lot* vooral de vergelijking tussen de communistische Sovjet-Unie en nazi-Duitsland hebben gelezen en vonden de roman daarom ongeschikt voor publicatie. Toch is het veel persoonlijker dan alleen een beschrijving van die politieke gelijkenis. Grossman droeg *Leven en lot* op aan zijn moeder die in september 1941 bij een van de eerste massamoorden door de *Einsatzgruppen* van de nazi's werd gedood. Zij woonde in de Oekraïense stad Berditsjev, met in die tijd een van de grootste joodse gemeenschappen van Europa. Grossman hoorde pas in 1943 over de gruwelijke omstandigheden waaronder zijn moeder stierf. Nooit heeft Grossman het zichzelf vergeven dat hij in de eerste weken van de oorlog, toen daar de kans voor was, zijn moeder niet in veiligheid heeft gebracht. De opdracht aan zijn moeder en het bewuste risico dat Grossman nam

met het openlijk aanbieden van het manuscript van *Leven en lot* hebben daarmee iets van het inlossen van een schuld.

Leven en lot kan ook als een cumulatief meesterwerk van een kritische sovjetauteur gezien worden. Grossman verwerkte eigen ervaringen, ontmoetingen en gedachten – over geschiedenis, filosofie, politiek en democratie – in het verhaal. Veel van wat hij hiervoor schreef – sinds halverwege de jaren dertig – kwam op de een of andere manier terug in *Leven en lot*. Alsof zijn werk tot dan toe uit prachtig vormgegeven onderdelen bestond die in deze grote roman tot een alles overtreffend geheel werden gesmeed. ▶

Daan Schuijt is hoofdredacteur van Kleio.

LEVEN EN LOT, Vasili Grossman, Uitgeverij Balans Amsterdam 2008 (vertaling door Froukje Slofstra), 960 blz., € 29,95.

EEN KLEIN LEVEN. KORTE VERHALEN EN ESSAYS, Vasili Grossman, Uitgeverij Balans Amsterdam 2014 (vertaling Froukje Slofstra), 370 blz., € 24,95.

Vasili Grossman met
het Rode Leger in
Duitsland, 1945.

EERSTE KENNISMAKING

De bundel *Een klein leven* is uitermate geschikt als eerste kennismaking met Grossman. Het is niet helemaal eerlijk om deze verhalen louter als vingeroefeningen te zien voor het latere *Leven en lot*. Toen Grossman in 1933 zijn eerste roman *Glück auf!* publiceerde, wist hij natuurlijk niet dat hij ruim 25 jaar later zijn magnum opus zou voltooien. De bundel volgt in vijf etappes de schrijversloopbaan van Grossman vanaf de jaren dertig tot aan zijn laatste verhaal *In Kislovodsk* dat hij in 1963, kort voor zijn dood, schreef. Elke etappe wordt ingeleid door Grossmans Engelse vertaler Robert Chandler, die de verhalen in een literair-historische context plaatst.

Het titelverhaal uit de bundel is uit 1936, al zou Grossman het zelf niet meer in druk zien verschijnen toen het in 1967 voor het eerst gepubliceerd werd. De hoofdpersoon is Lev Orlov die ondanks zijn heldhaftige naam – letterlijk vertaald ‘Leeuw Adelaar’ – een wezensvreemde indruk maakt. Moskou bereidt zich voor op de jaarlijkse 1 mei-viering, de stad zindert van opwinding, overal zijn versieringen en werklieden knappen de straten en gebouwen op. In plaats van Stalins gulle gift aan het volk in dankbaarheid te aanvaarden, doet Lev liever niet zo uitbundig mee. Al hebben Lev en zijn vrouw Vera als goede partijleden wel voor een paar dagen een meisje uit het weeshuis geadopteerd dat bij hun thuis de feestdagen mee mag beleven.

‘HET TERLOOPSE KARAKTER VAN HET VERHAAL EN DE INDRUK DAT HET OM EEN VOLSTREKT ONBEDUIDENDE MAN GAAT, ZIJN KENMERKEND VOOR DE TOON DIE GROSSMAN OOK IN VEEL ANDERE VERHALEN AANSLAAT’

Vera bereidt bovendien overvloedige maaltijden en er zijn cadeautjes. Maar Lev slaat het aanbod van zijn collega om de versierde stad te bekijken af, het weesmeisje is uiterst verbaasd als Lev en Vera geen radio blijken hebben. En als Vera voorstelt om naar de bioscoop te gaan, werpt Lev allerlei bezwaren op. Lev voelt zich niet zo’n onderdeel van een groter en prachtig geheel. Hij is liever gewoon thuis bij zijn vrouw Vera dan dat hij gaat kijken naar de avonturen van de jonge arbeider Maxim – bekende propaganda-film uit 1935 – of de socialistische marsen en toespraken op de radio hoort. Het terloopse karakter van het verhaal en de indruk dat het om een volstrekt onbeduidende man gaat, zijn kenmerkend voor de toon die Grossman ook in veel andere verhalen aanslaat.

TREBLINKA

Terloops is *De hel van Treblinka* zeker niet. Grossman bezocht Treblinka in augustus 1944, een jaar na de ontmanteling van het vernietigingskamp. Op dat moment was Grossman de belangrijkste oorlogscorrespondent in de Sovjet-Unie. Als verslaggever van *De rode ster* publiceerde hij al in 1942 de eerste sovjetroman over de Tweede Wereldoorlog die overigens met vlag en wimpel door de censuur kwam. Vervolgens reisde hij af naar Stalingrad waar hij verslag van de beruchte slag deed. Samen met het Rode Leger trekt Grossman westwaarts en zodoende komt hij in de zomer van 1944 in Polen aan. De ontdekking van de vernietigingskampen dwongen de *spinn doctors* in het Kremlin tot stellingname. De officiële partijlijn ging sterk in de richting van Holocaustontkenning: alle nationaliteiten hadden evenzeer geleden onder Hitler. Het vernietigingskamp Treblinka lag op Pools grondgebied. Dat verschaftte Grossman – zelf joods – iets meer speelruimte: hij mocht wel verwijzen naar de vernietiging van joden, maar er in zijn beschrijving niet de nadruk op leggen. Grossman loste het op door het vernietigingsonderdeel van het kamp – er waren ook gevangen- en werkkampen – het joodse kamp te noemen. Voor de rest sprak hij consequent over ‘mensen’ die aan de nazi’s ten prooi vielen.

De hel van Treblinka is een gedetailleerd verslag van de organisatie en werking van het vernietigingskamp. Grossman sprak overlevenden, kampbeulen en omwonenden. Uit hun waarnemingen tekende hij een zeer beeldend relaas op over de sadistische wreedheden waaraan de SS’ers zich overgaven. De beschrijving van de verschillende stadia van ontmenselijking, vanaf het moment dat de slachtoffers argwanend op een volledig nagebouwd stationsplein in the *middle of nowhere* uitstappen, tot zij naakt met geweerkolven, schoten en woeste

herdershonden de gaskamers ingedreven worden, lijkt in de verte op de ringen van de hel van Dante. *De hel van Treblinka* verscheen in het najaar van 1944 in het literaire tijdschrift *Znamja* ('het banier') en was een van de eerste artikelen over een nazi-vernietigingskamp. Het werd bij de Neurenberg-processen als bewijsstuk gebruikt. Achteraf is gebleken dat met name de cijfermatige constatering van Grossman niet klopten. Hij schatte het aantal slachtoffers bijvoorbeeld op 3 miljoen joden. Toestemming om zijn tekst te herzien, kwam er niet. In de bundel zijn daarom talloze voetnoten opgenomen die de nodige correcties aanbrengen.

DISSIDENT?

De Tweede Wereldoorlog veranderde het schrijverschap van Grossman. In de jaren dertig en veertig was hij meegaander, voorzichtiger. Hij stemde in met aanpassingen in zijn werk om het gepubliceerd te krijgen en werd daardoor een bekende, gerespecteerde en onderscheiden schrijver. Toch was Grossman zeker geen trouwe Stalin-adept. Hij was teleurgesteld hoe de socialistische idealen zich tot

een dictatoriale staat hadden ontwikkeld. Hij hield de hoop dat dit slechts een fase naar een opener vorm van socialisme zou zijn.

De showprocessen in de jaren dertig zullen de eerste scheurtjes in dat vertrouwen hebben geslagen. In de oorlog kwamen daar het schuldgevoel ten opzichte van zijn moeder en het bagatelliseren van het joods slachtofferschap bij. Na 1945 toonde Grossman zich kritischer en lag hij vaker overhoop met de partijleiding en officiële literaire instanties. Afgaande op zijn werk moet Grossman niettemin van de Sovjet-Unie gehouden hebben. Of beter, van de inwoners ervan. Centraal in zijn verhalen en reportages staan de gewone mensen die hij met een scherp oog voor detail bijna liefdevol neerzet. Voor deze mensen moest dat socialistische systeem goed zijn en niet andersom. Grossman voelde zich daarom ook geen dissident, al werd hij hoe langer hoe meer zo gezien.

Na zijn dood raakte Grossman bijna in de vergetelheid. Pas in 1989, vlak voor de val van de muur, besliste het lot anders en verscheen de eerste Russische uitgave van *Leven en lot* in Rusland. ■

HET VERHAAL VAN INDIE

THE STORY OF THE DUTCH INDIES

HET VERHAAL VAN INDIE

Bezoek 'Het Verhaal van Indië' en beleef samen met uw leerlingen de geschiedenis van Nederlands-Indië. De overzichtstentoonstelling brengt de geschiedenis op een eigentijdse, toegankelijke manier in beeld. U kunt de tentoonstelling gebruiken om uw lessen voor Geschiedenis, Mens en Maatschappij, CKV en 'Oriëntatie op jezelf en de wereld' aan te vullen of te vervangen.

U kunt met uw leerlingen een **rondleiding** volgen of een **ooggetuige ontmoeten** van de oorlog. Jongeren kunnen ook zelf aan de slag in de **workshop gamelan** en met **opdrachten** door het museum. Er zijn educatieve programma's voor alle klassen van het voortgezet onderwijs.

'Het Verhaal van Indië' is een coproductie van het Indisch Herinneringscentrum en Museum Bronbeek en is te zien in Museum Bronbeek, Velperweg 147, Arnhem. Openingstijden: di t/m zo van 10.00 – 17.00 uur (maandag gesloten).

Meer informatie is te vinden op www.hetverhaalvanindie.com/educatie.